

Inledning

Detta temanummer berör olika aspekter på den verksamhet som utfördes av privata organisationer inom den sociala sektorn under mellankrigstiden i Finland. Tidsperioden är intressant eftersom flera av dagens privata allmännyttiga organisationer inledde sin verksamhet i kölvattnet av inbördeskriget 1918. Det är också en tidsperiod då det genomfördes stora sociala förändringar i samhället som på sikt lade grunden till uppkomsten av välfärdssamhället efter andra världskriget.

De organisationer som behandlas här är alla icke-statliga organisationer med en välfärdsinriktning. Att sätta en benämning på deras verksamhet är något problematiskt, dels har betydelsen av begrepp så som filantropi och välgörenhet varierat under olika tider och i olika länder, dels förändrades organisationernas syfte, verksamhet och självbild med åren. I en historisk kontext klassificeras organisationer vars främsta syfte var att lindra akut nöd vanligen som välgörenhetsorganisationer. För ett socialt arbete som var långsiktigt och organiserat samt strävade efter förändringar i samhället används vanligen beteckningen filantropi. En del av den verksamhet som beskrivs här kunde därtill betecknas som politisk och vetenskaplig filantropi om man följer historikern Roger Qvarsells definition från 1993.¹

Uppsatserna i detta nummer beskriver de utmaningar som organisationer som riktade in sig på sociala frågor stod inför, vilka deras värderingar var samt hur nationstänkandet och moderniseringsprocessen syntes i deras verksamhet och i de utmaningar som de ställdes inför. Därtill behandlas förändringar i gränserna mellan det offentliga och det privata, förhållandet mellan det lokala och det nationella samt mot-

1. Roger Qvarsell, 'Välgörenhet, filantropi och socialt arbete - en historisk översikt', *Fri-villigt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*, Statens offentliga utredningar 1993:82 (Stockholm 1993), s. 217-241.

sättningar mellan språkgrupperna. Förhållandet mellan donatorernas uttalade målsättningar och organisationernas verksamhet undersöks också i flera av uppsatserna. Dolda motiv är svåra att greppa. Författarna Russ Alan Prince och Karen Maru File har emellertid presenterat en modell med sju motiv för att skänka medel till välgörande ändamål. I den ingår allt från religiösa och altruistiska motiv till mera själviska motiv där givandet ses som något som ger ekonomisk vinst, förmåner eller allmänt välbefinnande.² En annan aspekt som påtalas i flertalet uppsatser är betydelsen av sociala relationer för donerandet. En donation känns, såsom professor Susan A. Ostrander poängterar, trygg och meningsfull om det finns en stark personlig kontakt mellan donatorn och mottagaren.³

Den första uppsatsen, som är skriven av Julia Dahlberg, behandlar förhållandet mellan donatorernas önskemål och den medicinska expertisens intressen dels inom den Florinska kommissionen, som förvaltade donationsmedlen för medicinsk forskning inom Svenska litteratursällskapet mellan 1911 och 1921, dels inom Samfundet Folkhälsan under åren 1922 till 1939. Dahlberg har haft tillgång till den Florinska kommissionens arkiv, som inte tidigare varit tillgängligt för forskare. Hon beskriver hur filantropiska målsättningar förenades med forskningsidéer kring rashygien och eugenik i ett försök att hitta lösningar på de utmaningar som den svenskspråkiga befolkningen stod inför i Finland i början av 1900-talet. Hon visar därtill på den tyngd som den vetenskapliga expertisen inom den Florinska kommissionen hade vid beslut om hur det förvaltade kapitalet skulle användas och förklarar varför verksamheten övergick från forskning kring hälsotillstånd och skyddsmekanismer där genetiska faktorer betonades till ett folkhälsoarbete som knöt an till borgerliga filantropiska ideal och en syn på hälsa som något som kunde förbättras.

Eeva Kotioja tar sig an General Mannerheims barnskyddsförbund (sedan 1960 Mannerheims barnskyddsförbund) och undersöker dess aktörer, verksamhet och ideologiska målsättning under 1920-talet. Hon redogör för hur personerna bakom förbundet som hörde till de vita

2. Russ Alan Prince & Karen Maru File, *The Seven Faces of Philanthropy. A New Approach to Cultivating Major Donors* (San Francisco 1994).

3. Susan A. Ostrander, 'The growth of donor control. Revisiting the social relations of philanthropy', *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 36, 2007, s. 356–376.

borgerliga kretsarna i Helsingfors från början strävade efter att skapa en riksomfattande organisation vars verksamhet skulle nå ut till hela folket. Förbundets lokala ortsgupper och samarbetet med statsmakten underlättade den riksomfattande spridningen. Drivkraften bakom förbundets folkhälsoarbete var att överbrygga samhällsklyftor och att uppnå samhällsfred i efterdyningarna av inbördeskriget. Enligt Kotoja var förbundets satsning på ungdomsarbete med bland annat lantbruksklubbar banbrytande. Hon framhäver också att det fanns ett klart samband mellan förbundets betoning på barn och ungdomar som varande framtidens hopp och den försvarsmässiga samt ideologiska aspekten bakom förbundets verksamhet.

Susanna Fellman och Leena Enbom granskar utgående från några privata filantropiska organisationer i Helsingfors och Mänttä i Birkaland filantropins betydelse för utformningen av nya välfärdsstrukturer. De bygger upp en modell över hur förhållandet mellan de privata välgörenhetsorganisationerna, staten, kommunen och lokala företag fungerade samt jämför hur gränserna mellan det offentliga och det privata såg ut i en storstad jämfört med en perifer bruksort. Fellman och Enbom undersöker också föreningarnas ekonomiska förutsättningar och verksamhetsformer samt de ideal som aktörerna hade. De visar därtill hur professionaliseringen inom välgörenhetsarbetet växte fram som en del av moderniseringen och vilken betydelse tanken om nationsbygget hade för verksamheten.

Annette Forsén beskriver hur och varför två finskspråkiga folkskolor i Borgå landskommun och en svenskspråkig stiftelse, Stiftelsen Brita Maria Renlunds minne, utvecklades till slagträn inom språkdebatten under 1930-talet. Hon visar hur den sena utvecklingen av folkskolorna på landsbygden, lagstiftningen kring folkskoleväsendet och en ökande finsk nationell medvetenhet utgjorde en grogrund för motsättningar mellan språkgrupperna i landskommunen. Den Renlundska stiftelsens understöd till mat åt fattiga skolbarn kopplades enligt Forsén till frågan om hur finskspråkiga privata minoritetsskolor behandlades av kommunen som en följd av att utbildningsfrågor blev allt viktigare vid mobiliseringen av språkgrupperna. Förhållandet mellan det statliga och det kommunala samt det offentliga och det privata går som en röd tråd genom framställningen.

Gemensamt för de nämnda skribenterna är att de alla har producerat beställningsverk, varav en del om de här behandlade organisationerna.

Det har därför också varit angeläget att i detta temanummer behandla frågan om beställningsverkens ställning inom historievetenskapen. En vanlig fråga som dyker upp i samband med beställningsverk är hur de skiljer sig från annan facklitteratur och huruvida de kan betraktas som vetenskaplig forskning. En annan fråga som många författare till beställningsverk ställs inför är var gränsen går för hur mycket man som författare är villig att göra avkall på beträffande till exempel hanteringen av noter, teorier, metoder och skrivsätt för att tillfredsställa beställaren. Om dessa och många andra frågor resonerar Aapo Roselius i en översikt om beställningsverk inom historia och deras plats inom historievetenskapen.

Annette Forsén